

Borbély Gábor – Geréby György

Vidrányi Katalin tanulmányához

Vidrányi Katalin (1945. július 10. – 1993. augusztus 5.), a XX. század végének legendás vallásfilozófusa pályáját Kant-kutatóként kezdte.¹ Tanára, Munkácsy Gyula vezetésével írott szakdolgozata után első tanulmányai és fordításai is ebben a témában születtek. Érdeklődése később a patrisztika szerzői felé fordult, kérdésfeltevései azonban továbbra is a filozófiai antropológiára irányultak.

Jóval az alább következő tanulmány megírását követően, a nyolcvanas évek vége felé, egy beszélgetés során Vidrányi Katalin azt mondta, hogy a legfontosabb probléma szerinte az autonómia és a heteronómia viszonya. Ha ebből a szempontból figyelmesen elolvassuk e korai Kant-tanulmányt, azt láthatjuk, hogy váratlanul és meglehetősen sajátos módon éppen itt jelenik meg a probléma először, habár a fogalompár ebben a formában nem szerepel a szövegben.

De miként kerülhetett a heteronómia éppen Kant kapcsán terítékre?

Az a fölvetés, hogy a heteronómia centrális jelentőségű lehet Kant kései filozófiájának interpretációjához, meglepő és merész, mivel – ahogyan Cassirer fogalmaz – minden megtúrt heteronóm elem szükségképpen megrendíti a talajt az erkölcsi törvény megalapozása, s következésképp a kanti etika alatt. Vidrányi szerint azonban a kanti etika alatt magától is (ti. magától Kanttól is) megrendült a talaj, s ennek megfelelően a kései Kant nem interpretálható anélkül, hogy át ne lépne a kritikai rendszer kereteit. A változás Kantnál Vidrányi értelmezése szerint van annyira radikális, hogy „második fordulatról” beszéljünk, még akkor is, ha e fordulat ténye – Kant „kopernikuszi” fordulatától eltérően – filológiailag nem mutatható ki explicite és teljes egyértelműséggel egyetlen Kant-szövegben sem.

Kant második fordulata Vidrányi szerint abban áll, hogy Kant a kritikai rendszerből ebben a formában nem levezethető alapkérdésre („Mi az ember?”) a kritikai rendszerből nem levezethetően, s egyébiránt a tradicionális megközelítésekétől is eltérő módon és eltérő tartalommal válaszol. Ez a válasz abban a késői írásban (*Vallás a puszta ész határain belül*) lelhető föl, amely a tradicionális Kant-interpretációk számára „érthetetlen és értelmezhetetlen”, hiszen sem a transzcendentálfilozófiai rendszer záróköveként, sem pedig morálfilozófiai vagy alkalmi írásként nem interpretálható kielégítő módon. Vidrányi végső soron nem tesz mást, mint világossá teszi a kései Kant azon meggyőződését, hogy a négy alapvető kérdés közül a „Mit tudhatok?”, a „Mit tegyek?” és a „Mit remélhetek?” kérdései a negyedik kérdésből („Mi az ember?”) erednek és ahhoz vezetnek vissza: „Mivel az első három kérdés az utolsóira vonatkozik, alapjában mindez anthropológia.”

¹ Összegyűjtött írásai: Vidrányi Katalin: *Krisztológia és antropológia*. Szerk. Geréby György és Molnár Péter. Budapest: Osiris, 1998.

A „Mi az ember?” kérdésre adott kanti válasz egyik legfontosabb eleme természetesen a „gyökeres rossz” (*Radikalböse*) tézise, amelynek értelmében az emberi természet eredendő konstituensének kell tekintenünk a rosszra való hajlandóságot. A *Valást* író Kant szerint a rosszra való hajlandóság éppen úgy tény, mint a tiszta gyakorlati ész ténye: az ész lényegéből következő, s ennél fogva ellenállhatatlan morális törvény. Habár Kant szerint a minden maxima alapját megrontó gyökeres rossz, a rosszra való „természetes hajlandóság” velünk született, s alapja nem kereshető a morális-törvényadó észben magában, paradox módon mégis – természeténél fogva, minthogy morális rosszról van szó – mi magunk vagyunk felelősek érte. Az ember ezt a hajlandóságot alávetheti, de emberi erővel ki nem pusztíthatja, írja Kant.

Vidrányi értelmezésében Kant a „*Vallás a puszta ész határain belül*” *in sensu cosmopolitico* (világpolgári értelemben) kifejtett filozófiai antropológiájával átlépi a transzcendentálfilozófiai rendszer határait – persze nem akárhogyan, hanem konzekvens gondolkodóként, éppen a rendszer immanens logikáját követve –, s ennek a transzcenzusnak éppenséggel az a következménye, hogy Isten mint *summa intelligentia* és mint kegyelem belép a rendszerbe.

A kései Kant antropológiai fordulatanak Vidrányi által adott, Kanthoz igazán méltó interpretációja attól olyan erőteljes még ma is, hogy egy pillanatra sem enged a könnyed, vulgáris interpretációk kínálta kísértéseknek. Effélékből már Kant kortársainak körében sem volt hiány, és mind a mai napig olvashatunk olyasmit, hogy Kant egészen egyszerűen „behódolt az eredendő bűn keresztény dogmájának”. Az efféle megközelítések végső soron Kant filozófiai őszinteségét vagy éppen a gondolkodásra való pszichológiai alkalmasságát kérdőjelezzik meg, de valójában csak megtakarítani akarják az erőfeszítést, hogy kövessék a gondolatmenet merész, ám inherens fordulatait.

Kant antropológiai fordulatanak elemzésében előrevetül a mélyen keresztény Vidrányi Katalin egész következő munkásságának fent már jelzett meghatározó gondolata. Az alapvetően szabadnak született ember gondolatát az erkölcsi felelősség, vagy másképpen a metafizikai értelemben vett feladatának való megfelelés lehetősége és felelőssége felől kell megalapozni. Ez a filozófiailag értelmes feladat, ami végső soron a heteronómia lehetőségét megalapozó autonómia felé vezet. *Libertas mea, pondus meum*: az én szabadságom, az én terhem, mondhatnánk Augustinus nyomán, akinek ezeket a szép szavait Vidrányi Katalin nyilván nem utasította volna el.